

Є.О. ГОНЧАРЕНКО**МЕТОДОЛОГІЯ СВІТ-СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ І. ВАЛЛЕРСТАЙНА: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ДРАМАТИЗМ ЇЇ НЕЗДАТНОСТІ У XXI СТ.**

У статті проведено комплексний аналіз процесу становлення, розвитку та трансформації методології світ-системного аналізу І. Валлерстайна, якого вважають одним з найвпливовіших теоретиків капіталізму у XX–XXI ст. Досліджується, як на основі аналізу глобального поділу праці, нерівного обміну та ієрархічної структури «центр–периферія–напівпериферія» сформувалась концептуальна основа його методології. Центральним об'єктом аналізу є чотири томне дослідження The Modern World-System, в якому простежено етапи формування світ-системи від XVI до початку XX ст. Проаналізовано ключові праці The Capitalist World-Economy, After Liberalism, Historical Capitalism тощо, які демонструють драматизм методологічного пошуку та водночас глибину міждисциплінарного підходу автора. У статті доведено як евристичну цінність світ-системного аналізу, так і його теоретичні обмеження в умовах XXI ст., коли глобалізаційні процеси набули нових форм. Запропоновано критичний погляд на спадщину І. Валлерстайна як інтелектуальний фундамент для осмислення майбутніх соціальних трансформацій.

Ключові слова: суспільство, капіталізм, методологія світ-системного аналізу, глобалізація, глобальні нерівності, лібералізм, колоніалізм.

I.E. GONCHARENKO**I. WALLERSTEIN'S WORLD-SYSTEM ANALYSIS METHODOLOGY: THE HISTORY OF FORMATION AND THE DRAMATISM OF ITS INABILITY IN THE 21ST CENTURY**

The article provides a comprehensive analysis of the process of formation, development, and transformation of the methodology of world-system analysis by I. Wallerstein, who is considered one of the most influential theorists of capitalism in the 20th–21st cen. It is investigated how the conceptual basis of his methodology was formed based on the analysis of the global division of labor, unequal exchange, and the hierarchical structure of "center-periphery-semiperiphery". The central object of the analysis is the four-volume study The Modern World-System, which traces the stages of the formation of the world-system from the 16th to the beginning of the 20th cen. The key works The Capitalist World-Economy, After Liberalism, Historical Capitalism, etc. are analyzed, which demonstrate the drama of the methodological search and at the same time the depth of the author's interdisciplinary approach. The article proves both the heuristic value of world-system analysis and its theoretical limitations in the conditions of the 21st cen., when globalization processes have taken on new forms. A critical view of Wallerstein's legacy is offered as an intellectual foundation for understanding future social transformations.

Key words: society, capitalism, methodology of world-system analysis, globalization, global inequalities, liberalism, colonialism.

Постановка проблеми. Сучасна наука зіткнулась із феноменом трансформацій методології дослідження сучасного суспільства. Основний потенціал будь-якої методології ґрунтується певними категоріями, поняттями, які дозволяють зрозуміти логіку розвитку суспільних подій і вийти на певні концептуальні положення. Сучасні реалії підштовхують науковців до пошуку термінів, стилів мислення, теорій, які б прямо і побічно були водночас і прив'язані до практики (адже через контекстуальні знання посилюються ці теорії), і водночас давали певний орієнтир, окреслювати можливі перспективи, формували картини світу на теоретико-методологічному рівні. Американська соціально-філософська думка в особі І. Валлерстайна стає прикладом такої теорії, яка надала можливість спиратися на методологію світ-системного аналізу, що відкрило широченний спектр бачення суспільства XX–XXI ст. Для вітчизняних дослідників цікавими є рух думки американського вченого про основи

зародження методології як підґрунтя формування такої динамічної суспільної форми господарювання, як капіталізм. Тому аналіз основних праць І. Валлерстайна дозволить уявити логіку розвитку і зрозуміти складність оформлення конкретної методології.

Історія світової теоретичної філософії, соціології є вагомим складовою теоретичної думки людства. Головна її ознака – відповідати духу часу і «бачити» події майбутнього. Мета її – не просто описувати події, стани, характеристики суспільства, але й давати діагностику соціального типу і висувати для цього методологію, навантажену певними категоріями, поняттями, логікою розвитку, яка дає можливість поєднувати іноді дуже складні рухи такого динамічного за своїми змінами і непередбачуваного відносно акцентів, червоних ліній тощо сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У XX ст. особливий інтерес викликав процес

глобалізації, ідеї лібералізму, економічні зміни світового характеру тощо. Але у XXI ст. теоретична думка зіткнулася із величезними кризами стосовно не тільки цих сфер життя, але й багатьох інших вимірів, і виникла необхідність зосередити увагу саме на трансформаціях, які вже вплинули продовжують впливати на майбутні перебудови світу. Історія світової думки представлена багатьма іменами відомих фахівців, які пропонували своє, особливе ставлення до аналізу суспільства, результатом чого була концептуалізація їх бачення із пропозиціями методологічного характеру. Прикладом можуть стати праці представників Франкфуртської школи із «критичною» теорією суспільства М. Горьгаймера, феноменологічним аналізом прихованих світів З. Кракауера, фрейд-марксизмом Е. Фромма, комунікативною соціологією Ю. Габермаса; постпозитивістсько орієнтованим критичним раціоналізмом К. Поппера; соціологією цивілізаційного процесу Н. Еліаса, соціологією рефлексивної модернізації У. Бека, теорією соціальних систем Н. Лумана, в яких поєднувалися макро і мікросоціологічні перспективи соціологічної думки. Не можна не згадати соціологічні теорії пізнього капіталізму та його кризи, перш за все, емансипаторську соціологію З. Баумана з описом постмодерної перспективи тощо.

Наприкінці XX ст. особливу увагу привернув до себе метод І. Валлерстайна – світ-системний аналіз. Метод відомий в усіх соціологічних, філософських, історичних, суспільно-економічних, політичних, геополітичних та геокультурних колах світової науки, а його концептуально-методологічне утворення є не простим, а досить динамічним і навіть драматичним.

Мета статті – показати історію становлення методології світ-системного аналізу, її концептуальне обґрунтування, і в подальшому відмову від неї з боку її засновника. Для реалізації такого проекту необхідно проаналізувати праці І. Валлерстайна у хронологічній послідовності, що дозволить вийти на логіку руху думки світового вченого і зрозуміти складність оформлення конкретної методології.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо підґрунтя формування концептуальних ліній методології світ-системного аналізу. У першому томі праці *The Modern World-System* (1974) І. Валлерстайн викладає засади своєї теорії світ-системного аналізу, що стала однією з найвпливовіших концепцій у соціальних науках другої половини XX ст. Автор аналізує процес формування сучасної капіталістичної світ-економіки, що, на його думку, виникла в Європі у XVI ст. як новий тип глобальної соціально-економічної системи. На відміну від традиційних підходів, що розглядали розвиток капіталізму в межах окремих національних держав, І. Валлерстайн стверджує, що основною одиницею аналізу має бути саме світ-система, у межах якої існує структурований поділ на центр, навіпіл периферію та периферію [1].

Центральним механізмом функціонування цієї системи є нерівноправний обмін між регіонами:

центр зосереджує виробництво з високою доданою вартістю та політичну владу, периферія – забезпечує постачання сировини та дешевої робочої сили, тоді як напівпериферія виконує посередницькі функції. І. Валлерстайн детально розглядає роль капіталістичного сільського господарства, орієнтованого на світовий ринок, зокрема в таких регіонах, як Східна Європа та Латинська Америка, у становленні цієї системи [2].

У другому томі своєї монументальної серії *The Modern World-System* І. Валлерстайн аналізує період 1600–1750 рр., коли відбувається консолідація європейської світ-економіки на основі принципів меркантилізму [2]. Меркантилізм можна трактувати як ідеологію і як торговельну політику. У широкому значенні це перевага перед усім матеріальних та фінансових інтересів, а у вузькому – це торгова та фінансова політика держав, зародження капіталізму і становлення епохи модерну [13]. Вчені виділяють два етапи його становлення: ранній та розвинений. Підґрунтя системи поглядів було твердження, що єдиним справжнім багатством країни є гроші. У пізній період сформувався феномен розуміння грошей як продукту, який породжує гроші. Саме з цього і витікала ідея постійного їхнього руху. Тому зароджується формула торгівлі: купувати багато, але сума продажу має завжди перевищувати суму купівлі. Держава в цих процесах виступає як регулятор і покровитель приватних ініціатив і державних кроків.

На такій основі зароджувала ідеологія меркантилізму. Її основні положення зводилися до наступних:

- багатством є лише те, що може бути реалізованим і справді реалізується у грошах (нагромадження грошей);

- виробництво створює потрібні передумови для утворення багатства, тому потребує постійного заохочення і розвитку;

- джерело багатства – сфера обігу;

- сфера обігу є водночас і джерелом прибутку, що утворюється завдяки продажу товарів за більш високою ціною, ніж ціна купівлі;

- джерело багатства є лише зовнішня торгівля;

- баланс зовнішньої торгівлі має бути активним, тобто слід менше купувати у іноземців і більш продавати [15, с. 2].

Цей етап, етап становлення меркантилізму, на думку І. Валлерстайна, став вирішальним у зміцненні глобальної капіталістичної системи та її ієрархічної структури, започаткованої в попередній фазі. І. Валлерстайн показує, як у XVII–XVIII ст. відбувається інституціалізація ролей центру, напівпериферії та периферії в межах світ-системи. Він наголошує, що «державне втручання в економіку (через митні бар'єри, колоніальну експансію, державне субсидування зовнішньої торгівлі тощо) не суперечило капіталізму, а навпаки – було його невіддільним інструментом на етапі становлення» [2]. Меркантилізм як система політичної економії забезпечував політичну стабілізацію новонародженого капіталізму, сприяючи концентрації ресурсів і утвердженню

домінування західноєвропейських країн, особливо Нідерландів, Франції та Англії.

Автор детально аналізує механізми торговельної монополізації, колоніального контролю, трудової мобілізації та фінансових інструментів, які використовувалися для перерозподілу багатств у світовому масштабі. Особливу увагу він приділяє внутрішньо-європейській конкуренції за гегемонію в світовій економіці, що врешті призвела до піднесення Великої Британії як нового центру.

У третьому томі праці *The Modern World-System* Іммануїл Валлерстайн досліджує період з 1730-х до 1840-х рр., добу, яку він називає другою великою фазою розширення капіталістичної світ-економіки. Цей етап характеризувався інтенсивним зростанням обсягів виробництва, торгівлі та фінансів, а також подальшим закріпленням глобальної ієрархії «центр – периферія – напівпериферія» [3].

У фокусі аналізу знаходилися інституційні та структурні зміни, які і забезпечили новий виток капіталістичного накопичення. Валлерстайн описує, як процес індустріалізації в центрі (особливо у Великій Британії) відбувався паралельно з поглибленням експлуатації в периферійних регіонах (Латинська Америка, Африка, Азія) на ґрунті того, що постачали сировину, дешеву робочу силу. Водночас вони ставали і ринками збуту. Особливе місце приділено ролі держави як «інструменту капіталістичного розвитку»: показано, як законодавство, колоніальна політика та монополізація зовнішньої торгівлі стали основними елементами і водночас інструментами капіталістичної держави [3].

Окрім економіки, І. Валлерстайн аналізує соціальні трансформації, зокрема зростання міського пролетаріату, розвиток націоналізму як засобу мобілізації населення, а також виникнення ідей модерності як частини ідеологічного виправдання світової нерівності.

У четвертому томі серії *The Modern World-System* І. Валлерстайн аналізує період 1789–1914 рр. Це період, який, на його думку, став «тріумфом централізму та ліберальної ідеології» [4, с. 5] у контексті функціонування і розвитку капіталістичної світ-системи. Відштовхуючись від подій Французької революції, автор простежує, як лібералізм трансформувався спочатку із радикального гасла змін у домінуючий світогляд, що легітимізував нерівність і водночас забезпечував стабільність системи.

У цей період, на думку І. Валлерстайна, лібералізм став центристською стратегією, що вдало поєднувала інтереси еліт з поступками масам. Основними інструментами такої легітимації виступали ідеї конституційного порядку, громадянських свобод, права на власність, освітньої мобільності та національної держави [4]. Проте автор підкреслює, що ці досягнення мали вибіркового характер і часто супроводжувалися посиленням колоніального панування, расової дискримінації та класового поділу.

І. Валлерстайн також показав, як упродовж цього періоду світ-система остаточно охопила весь

земний простір, а капіталістична логіка проникла в усі сфери життя. Нею стали пронизані усі сфери життєдіяльності людини: будь-які відносини у сфері праці, культура, освіта, «мистецтво господарювання» тощо. Навіть мораль та ідеологія стали свого роду інструментами для панування певної траєкторії капіталізму. Особливу увагу він приділяє суперечливості ліберального проєкту, який виступає водночас засобом емансипації й інструментом контролю.

Проблемні питання та їх розв'язання з боку І. Валлерстайна. Як бачимо, період формування методології світ-системного аналізу охопив досить потужний час: 60-кінець 70, початок 80 рр. XX ст. Підсумками його думок стала праця у вигляді есе *The Capitalist World-Economy* (1979). У ній він намагався удосконалити висунуті ідеї, звести до концептуального їх розуміння, що потім оформилося у грандіозну методологічну систему [14]. У ній він немов би завершує розгляд усіх проблемних питань, формулює і роз'яснює словник термінів тощо. Але головне є те, що ця праця стала важливою для кращого розуміння того, як «капіталізм функціонує у вигляді єдиної глобальної системи, а не як сукупність окремих національних економік» [14, с. 16].

Статті, представлені в цій книзі, продовжують розвивати свої теоретичні положення, які представлені як аспекти структури світ-економіки. У центрі уваги опинилися:

- глобальний поділ праці (центр – напівпериферія – периферія);
- формація державної влади та її роль у підтриманні нерівного обміну;
- циклічні ритми розвитку капіталізму;
- історичні етапи експансії світової економіки;
- ідеологічне оформлення капіталізму через універсалізм, націоналізм та дискурс розвитку [14].

І. Валлерстайн особливу увагу приділяв несиметричним відносинам між частинами системи, де економічна вигода перерозподіляється від периферії до центру, забезпечуючи останньому перевагу у виробництві, політичному впливі та накопиченні капіталу. Він також аналізував роль державного апарату у стабілізації капіталістичного ладу – через митну політику, військову силу, інституції права і контроль за населенням.

Але вже у 90-х рр. американський дослідник зосередив свою увагу і науковий потенціал на твердженні того, що капіталізм не є природною або вічною системою. Аналізуючи зародки, розвиток і подальший рух капіталізму, він дійшов висновків, що така соціально-економічна система має початок, розвиток і потенційний кінець [5]. У фокусі його дослідження опинилися такі елементи, як: глобальний поділ праці, функціонування ринків, роль держав, трудові відносини та ідеологічні наративи, які виправдовують домінування певних класів і регіонів. І. Валлерстайн особливо підкреслював, що експлуатація периферії центром не є випадковістю, а «центральною механізмом зростання капіталу» [5, с. 42]. Тому у другій частині праці *Historical Capitalism with Capitalist Civilization* він поставив у центр уваги роздуми про цінності, культуру та

світогляд, які супроводжують історичний капіталізм. Автор розглядав капіталізм не тільки як економічну систему, але і як цивілізаційну матрицю, що формує погляди на прогрес, розвиток, свободу та рівність, при цьому маскуючи системні нерівності.

Не випадково саме в цій праці пролунала критика епохи Модерну і були у розгорнутому вигляді запропоновані перспективи посткапіталістичного світу, або у сучасній термінології – посткапіталізму.

Після 60-х рр., на початку 70-х рр. відбулися революційні рухи, деколонізація прокотилася по всій планеті, що у комплексі сприяли формуванню глобалізації. І. Валлерстайн відреагував на ці події, його ідеї пролунали у книзі *After Liberalism*. У цій праці він підкреслив, що «ліберальний проєкт втратив свою легітимність» [7]. Це потягло за собою нездатність системи підтримувати стабільність завдяки ідеологічній позиції, відкрилися двері для кризи, яка почала підступати і проявляти себе у 1980-х, 2006–2008-х рр. і розгорнулася у широкомасштабний проєкт у двадцяті роки ХХІ ст. І. Валлерстайн стверджував, що відкривається нова епоха, коли не тільки лібералізм втрачає легітимність, але разом із тим «хитається здатність системи підтримувати стабільність» [7, с. 26]. Нова епоха може призвести як до демократичного оновлення, так і до посилення авторитарних тенденцій.

У праці *After Liberalism* Іммануїл І. Валлерстайн аналізує глибоку кризу ліберальної ідеології як центрального дискурсу, що визначав політичне, економічне та соціальне життя протягом останніх двох століть. На його думку, «лібералізм – не лише система поглядів, але й механізм управління та стабілізації капіталістичної світ-системи, який у ХХ ст. досяг свого апогею, а наприкінці – почав зазнавати занепаду» [8, с. 6].

І. Валлерстайн простежує історичне формування ліберального світогляду від його революційного запалу у ХVІІІ ст. до інституціоналізованої ідеології буржуазного суспільства, яка обґрунтовувала право власності, парламентську демократію, права індивіда та економічну свободу [9]. Водночас автор підкреслює, що лібералізм завжди балансував між поступками масам і захистом еліт, використовуючи ідеї прогресу, освіти й універсалізму як засобів політичного контролю.

У своїх подальших роботах він ставить питання про можливість майбутнього посткапіталізму [10], його реалізації у світі і конкретно у США [12; 13].

Можна із впевненістю сказати, що такі ґрунтовні праці видатного представника американської науки мали неймовірно величезний вплив на розвиток методології сучасної науки, на розуміння ходу історичних процесів, на їх логіко-аналітичне розуміння. Аналіз його основних публікацій, перш за все, 4-х томного видання, мав величезний вплив на наукову спільноту усього світу. Методологічна лінія вибудовується І. Валлерстайном не традиційними шляхами: на відміну від класичних економічних підходів, І. Валлерстайн поєднує історію, соціологію, політологію та економіку в єдину аналітичну рамку, яка дозволяє пояснювати як

довготривалі тренди, так і сучасні глобальні процеси. А це відкрило як для філософії, так і для соціології величезні можливості для опису тих процесів, які стали основними для епохи Модерну.

Висновки. Американський дослідник запропонував великий матеріал для роздумів усім тим, хто займається проблемами капіталізму, хто досліджує його, намагається співвідносити рух його розвитку у різних континентах і за різних обставин. У центрі його уваги також опиняються теми глобальної нерівності, міжнародних відносин, теми політичної економіки і соціальної теорії.

Спадає в очі те, що на усі процеси, що відбуваються у будь-яких економіках, у політиці, впливає час, що може не тільки охоплювати століття, але й десятиліття, і навіть невеликі за масштабами історії роки. Це дало можливість І. Валлерстайну запропонувати інструменти для розуміння сучасної глобальної нерівності як наслідку історичного процесу, а останнє стало фундаментом для досліджень глобалізації, постколоніалізму, міжнародних відносин та історії капіталізму.

Усі його праці мають міждисциплінарний характер, що дає можливість розширювати будь-які аналітичні розвідки у галузях світової історії, економіки, соціології, міжнародних відносин та політології та відкриває нове бачення та осмислення процесу формування нерівномірного розвитку у світі як не випадковий, а закономірний результат історичних структурних систем.

Кожна його праця є логічним, самостійним завершенням аналізу феномену капіталізму. У той же час кожна із книг стає платформою для продовження ідей у подальших дослідженнях. Глобальний контекст, який було запропоновано автором на протязі усього життя, став потужним джерелом науковців у галузях світової економічної історії, соціології, глобалізаційних студій і критики капіталізму, розуміння ідеологічного виміру глобального капіталізму, що дозволяє критично осмислити сучасні політичні та економічні моделі у світлі їх історичного коріння.

Отже, роздуми та аналіз про становлення капіталізму, виявлення його основних чинників розвитку, моделювання розвитку капіталізму і методологія світ-системного аналізу стали результатом роботи видатного мислителя ХХ-ХХІ ст. І. Валлерстайна.

Використання ІІІ-інструментів. Інструменти ІІІ було використано для перевірки орфографії та пунктуації.

Список джерел інформації

1. Wallerstein I. (1974). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York : Academic Press. 410 p.
2. Wallerstein I. (1980). *The Modern World-System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600–1750*. New York : Academic Press. 372 p.
3. Wallerstein I. (1989). *The Modern World-System III: The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730s–1840s*. San Diego : Academic Press. 372 p.

4. Wallerstein I. (2011). *The Modern World-System IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*. Berkeley : University of California Press. 398 p.

5. Wallerstein I. (1995). *Historical Capitalism with Capitalist Civilization*. London : Verso. 144 p.

6. Wallerstein I. (1991). *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System*. Cambridge : Cambridge University Press. 260 p.

7. Wallerstein I. (1995). *After Liberalism*. New York : The New Press. 272 p.

8. Wallerstein I. (1999). *The End of the World as We Know It: Social Science for the Twenty-First Century*. Minneapolis : University of Minnesota Press. 294 p.

9. Wallerstein I. (2006). *European Universalism: The Rhetoric of Power*. New York : The New Press. 152 p.

10. Wallerstein I., Collins R., Mann M., Derluigan G., Calhoun C. (2013). *Does Capitalism Have a Future?* Oxford : Oxford University Press. 240 p.

11. Wallerstein I. (1998). *Utopistics: Or, Historical Choices of the Twenty-First Century*. New York : The New Press. 144 p.

12. Wallerstein I. (2001). *Unthinking Social Science: The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*. 2nd ed. Philadelphia : Temple University Press. 336 p.

13. Wallerstein I. (2003). *The Decline of American Power: The U.S. in a Chaotic World*. New York : The New Press. 280 p.

14. Wallerstein I. (1979). *The Capitalist World-Economy*. Cambridge : Cambridge University Press.

15. Меркантилізм: його суть, основні риси та еволюція. Retrieved from <https://studfile.net/preview/9989643/page:2/>

References (transliterated)

1. Wallerstein I. (1974). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York : Academic Press. 410 p.

2. Wallerstein I. (1980). *The Modern World-System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600–1750*. New York : Academic Press. 372 p.

3. Wallerstein I. (1989). *The Modern World-System III: The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730s–1840s*. San Diego : Academic Press. 372 p.

4. Wallerstein I. (2011). *The Modern World-System IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*. Berkeley : University of California Press. 398 p.

5. Wallerstein I. (1995). *Historical Capitalism with Capitalist Civilization*. London : Verso. 144 p.

6. Wallerstein I. (1991). *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System*. Cambridge : Cambridge University Press. 260 p.

7. Wallerstein I. (1995). *After Liberalism*. New York : The New Press. 272 p.

8. Wallerstein I. (1999). *The End of the World as We Know It: Social Science for the Twenty-First Century*. Minneapolis : University of Minnesota Press. 294 p.

9. Wallerstein I. (2006). *European Universalism: The Rhetoric of Power*. New York : The New Press. 152 p.

10. Wallerstein I., Collins R., Mann M., Derluigan G., Calhoun C. (2013). *Does Capitalism Have a Future?* Oxford : Oxford University Press. 240 p.

11. Wallerstein I. (1998). *Utopistics: Or, Historical Choices of the Twenty-First Century*. New York : The New Press. 144 p.

12. Wallerstein I. (2001). *Unthinking Social Science: The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*. 2nd ed. Philadelphia : Temple University Press. 336 p.

13. Wallerstein I. (2003). *The Decline of American Power: The U.S. in a Chaotic World*. New York : The New Press. 280 p.

14. Wallerstein I. (1979). *The Capitalist World-Economy*. Cambridge : Cambridge University Press.

15. Merkantylyzm: yoho sut, osnovni rysy ta evoliutsiia Retrieved from <https://studfile.net/preview/9989643/page:2/>

Надійшла (received) 12.09.2025

Прийнята (accepted) 01.10.2025

Дата публікації (publication date) 23.01.2026

Відомості про авторів / About the Authors

Гончаренко Євген Олександрович (Goncharenko Ievgen) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», аспірант кафедри філософії, Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6073-4159>